

- го расследования? // Вопросы организации суда и осуществление правосудия в СССР. — Калининград, 1973. — Т. 2.
17. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс. — 4-е изд. — М.: Юрид. лит., 1962.
18. Советский уголовный процесс / Под ред. Д. С. Карева. — М.: Вышп. шк., 1968.
19. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская. — М.: Юрист, 2004.
20. Радянський кримінальний процес: Підручник / За заг. ред. А. Л. Ривліна. — К.: Вища шк., 1971.

УДК 343.985:343.14

В. А. Журавель

ФІКСАЦІЯ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Посвідчувальна діяльність поряд із пізнавальною, конструктивною та комунікативною розглядається як невід'ємна складова слідчої діяльності [1, 145–147], сутність якої полягає у відображенні згідно зі встановленими законом формами фактичних даних, що мають значення у кримінальній справі, а також умов, засобів і способів їх виявлення і закріплення. Посвідчувальна діяльність має вагоме функціональне призначення, оскільки результати виконання будь-яких інших видів слідчої діяльності втрачають своє доказове значення за відсутності їх посвідчення (фіксації).

Фіксація доказової інформації, на думку більшості процесуалістів та криміналістів, — це також самостійний етап процесу доказування поряд із виявленням, вилученням, збереженням та оцінкою доказів [2, 302; 3, 6]. При цьому процесуалістами робиться наголос на процесуальній формі закріплення доказів, тоді як криміналісти зосереджують увагу на змістовній складовій, роблячи упор на діяльності з фіксації та засобах цієї діяльності. Так, І. В. Макаров пише, що фіксація у криміналістиці — це система цілеспрямованих дій по закріпленню виявлених фактичних даних [4, 83]. В свою чергу В. Є. Шабалін визначає фіксацію як діяльність певних осіб, котра виконується із додержанням процесуальних правил і за допомогою засобів та прийомів криміналістики і спрямована на збереження фактичних даних, що мають відношення до кримінальної справи [5, 5]. Ще більш ускладнене визначення фіксації доказової інформації пропонує М. М. Лисов, який розуміє під нею «особливу видовотипову групу дій при здійсненні діяльності з виявлення та розкриття злочинів, за допомогою яких ототожнюються і зберігаються (консервуються) атрибутивні, просторово-часові, генетичні та функціональні характеристики станів об'єктів, процесів, явищ, що викликані злочинною діяльністю» [6, 31].

Вищевикладене надає підстави дійти висновку стосовно того, що:

– фіксація доказової інформації — це система певних фізичних дій, а не суто розумова процедура запам'ятовування яких-небудь фактів, явищ, процесів;

– фіксації підлягають не всі фактичні дані, а лише ті, що входять до предмета доказування (ст. 64 КПК України), складу злочину та його криміналістичної характеристики;

– відображення об'єкта фіксації повинно відбуватися тільки у встановлених процесуальних формах;

– фіксація доказової інформації здійснюється в межах процедури, передбаченої кримінально-процесуальним законом;

– фіксація доказової інформації охоплює дії не тільки з відображення самих фактичних даних, але й дій з їх виявлення, оскільки допустимість доказів залежить від допустимості їх джерел, а також допустимості засобів і способів їх виявлення;

– фіксація доказової інформації передбачає відображення самого процесу засвідчення, тобто його умов, суб'єктів, засобів і способів, що застосовувалися, тощо. Без цього неможливо достатньо повно й об'єктивно оцінити результати фіксації.

Говорячи про сучасний стан і перспективи розвитку такого різновиду слідчої діяльності, як фіксація доказової інформації, необхідно розглянути її форми, методи і засоби. З цього питання найбільш аргументовано видається концепція, запропонована Р. С. Белкіним [7, 123], яку ми беремо як відправну, безумовно з певною її інтерпретацією.

Дійсно, можна погодитися з тим, що на сьогодні існують такі узагальнені форми фіксації доказової інформації, як: вербальна (словесна); графічна; предметна; наглядово-образна. При цьому можливі різні комбінації цих форм, наприклад: сполучення вербальної і графічної, наглядово-образної і вербальної та ін.

Серед основних методів фіксації в першу чергу слід назвати опис, моделювання, вимірювання, а засобами реалізації цих методів виступають:

– при *вербальній* формі фіксації — протоколювання, звукозапис, відеозапис;

– при *графічній* формі фіксації — графічні відображення (схематичні та масштабні плани, креслення, замальовки);

– при *предметній* формі фіксації — вилучення об'єкта в природі і його консервація, виготовлення матеріальних моделей (реконструкція), в тому числі макетування, копіювання, отримання відбитків, виготовлення зліпків;

– при *наглядово-образній* формі фіксації — фотографування, кіно- та відеозйомка.

Розглянемо окремі з перелічених форм і засобів фіксації доказової інформації і надамо їх оцінку.

Традиційно найбільш поширеною формою фіксації доказової інформації виступає протоколювання. Цьому, до речі, сприяє й позиція законодавця щодо обов'язку складання протоколів усіх слідчих (судових) і деяких процесуальних дій. Зазначена позиція зберігається і в запропонованих проектах нового Кримінально-процесуального кодексу України. Хоча при цьому спостерігається тенденція до спрощення цієї процедури, наприклад відмова від інституту понятих, що в окремих випадках, насамперед при здійсненні обшуку в жилих

приміщеннях громадян, не є виправданим. Щодо сучасного стану реалізації такої форми, як протоколювання, то треба зазначити, що одним із недоліків можна вважати відсутність у багатьох протоколах допиту питально-відповідальної частини. Йдеться про те, що слідчі віддають перевагу обмежено складовим протоколам допиту і відмовляються від тієї їх частини, яка передбачає постановку запитань і одержання на них відповідей. При цьому сам протокол має вигляд вільної розповіді допитуваного, причому у суворій відповідності до задалегідь сформульованих слідчим запитань, які чомусь не знайшли свого відображення в даному процесуальному документі. Як видається, це робиться слідчими навмисно, оскільки вони мають певні сумніви стосовно правильності, а інколи й законності (мається на увазі постановка заборонених законодавством навідних запитань) сформульованих ними запитань. У зв'язку із цим заслуговують на увагу розроблені в криміналістиці концептуальні підходи до визначення сутності запитання, його функцій та інформаційної структури, особливостей постановки [8], котрі повинні знайти своє широке запровадження в практичній діяльності слідчих органів.

Окремі зауваження можна висловити і відносно складання протоколів пред'явлення для упізнання і в першу чергу їх вступної частини. Справа в тім, що слідчі в багатьох випадках не ускладнюють себе описом об'єктів (живих осіб, предметів, речей), що надаються для упізнання. Беручи до уваги те, що в матеріалах кримінальної справи відсутні й фототаблиці до цієї слідчої дії, то взагалі істотно ускладнюється процедура оцінки правильності підбору об'єктів для упізнання і відповідності їх законодавчим вимогам. Такого роду практику треба визнати хибною і всіляко її виправляти.

Серед напрямків удосконалення прокольної форми фіксації доказової інформації, на нашу думку, можна визнати створення трафаретів бланків протоколів слідчих дій (такої ж думки дотримуються й 82 % опитаних нами слідчих). Йдеться про опис насамперед таких об'єктів, як тіла (частин тіла) людини, трупа, комп'ютерної техніки, транспортних засобів, вогнепальної зброї, слідів ніг (взуття), слідів транспортних засобів. Розробка такого роду засобів складання протоколів надасть істотної допомоги слідчому, полегшить його роботу, мінімізує наявність інформаційних прогалин. На зауваження скептиків стосовно того, що трафаретивні протоколи нібито звужують творчі можливості слідчого, зазначимо, що, по-перше, сама процедура заповнення трафаретів протоколу передбачає наявність у слідчого евристичних здібностей, а по-друге, трафаретивна складова — це лише частина протоколу, в якому залишається значне місце для реалізації епістолярних можливостей слідчого.

Ще одним напрямком удосконалення як вербальної, так і графічної форми фіксації можна визнати розробку уніфікованих умовних позначень об'єктів з метою їх опису в протоколах і відображення в схематичних та масштабних планах. Справа в тім, що до цього питання дослідники-криміналісти зверталися доволі давно, а час спливав і на сьогодні в різних галузях знань і людської практики (насамперед, у геодезії, архітектурі, будівництві та ін.) напрацьовані і використовуються усталені умовні позначення різноманітних об'єктів. Зав-

дання вчених-криміналістів якраз і полягають у тому, щоб запропонувати уніфікований перелік цих позначень і запровадити його у кримінальний процес.

Окремо слід зупинитися на технічних засобах фіксації доказової інформація. Зайвий раз звертаємо увагу на незадоволеність слідчих рівнем забезпечення науково-технічними засобами фіксації доказової інформації (за результатами проведеного нами опитування на це вказало 68 % респондентів). При цьому, на думку слідчих, науково-технічні засоби фіксації доказової інформації повинні відповідати таким критеріям, як законність, науковість, пізнавальна цінність, точність відображення, економічність, зручність у використанні, безпечність. Слідчі також зазначили, що науково-технічні засоби фіксації доказової інформації застосовуються здебільшого спеціалістами-криміналістиками та прокурорами-криміналістами при провадженні таких слідчих дій, як огляд місця події, експертиза трупа, відтворення обстановки та обставин події, обшук, допит, очна ставка, пред'явлення для упізнання. Серед причин незастосування науково-технічних засобів слідчими були названі відсутність потреб, відповідних навичок або необхідних науково-технічних засобів, а також те, що використання науково-технічних засобів в окремих випадках ускладнює організацію і тактику провадження слідчої дії. Останнє положення розглянемо більш докладніше.

У даному разі йдеться про відео-, звукозапис, які покликані служити засобами прискорення і полегшення роботи слідчого. В той же час ускладнений порядок оформлення факту застосування відео-, звукозапису при проведенні слідчих дій викликає на практиці зростання типових помилок процесуального характеру, яких прискаються слідчі, що призводить до значної втрати ефективності такої форми фіксації доказової інформації. Самі ж протоколи слідчих дій, в разі застосування науково-технічних засобів фіксації, містять дублюючу інформацію, що не виправдано ускладнює діяльність слідчого і викликає на практиці обґрунтовані критичні зауваження. Більше того, такого роду парадоксальна ситуація зберігається протягом не одного десятка років. Так, майже 40 років тому Я. П. Нагнойний відзначав, що «звукозапис має низку недоліків, тому він не знаходить і не може знайти масового застосування в слідчій практиці. І це не стільки із-за його недооцінки слідчими, скільки із-за малої ефективності, складності і трудомісткості застосування. Не являючись самостійним джерелом доказів, а будучи лише додатком до протоколу, фонограма не дозволяє повністю або хоча б частково відмовитися від письмових протоколів. Показання однієї й тієї ж особи фіксуються двічі: в протоколі і на магнітній стрічці. Це не полегшує труд слідчого, а, навпаки, ускладнює» [9, 72–73].

Висловлені судження актуальні й на сьогодні, оскільки це питання не знайшло свого розв'язання, а тому заслуговують на увагу пропозиції щодо розумного поєднання протоколювання та технічного запису. Так, на думку М. Ф. Сокирана, у кримінальній справі повинен бути процесуальний документ, що містить інформацію про застосування відео-, звукозапису, а також короткий виклад основних фактичних даних, при цьому повне або часткове відтворення відео-, звукозапису після закінчення слідчої дії чи при ознайомленні зі справою не-

обхідно здійснювати лише за клопотанням кого-небудь з учасників [10, 9–10]. Слушними також слід визнати й пропозиції автора стосовно розширення сфери обов'язкового застосування науково-технічних засобів фіксації доказової інформації, зокрема доповнити ст. 143 КПК України частиною сьомою такого змісту: «При допиті обвинувачених у вчиненні злочину, за який може бути призначене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, застосовується відео- або звукозапис», а ст. 167 КПК України частиною п'ятою такого змісту «При допиті свідка, який знаходиться в небезпечному для життя стані або не може з поважних причин з'явитися в судове засідання, або володіє інформацією, яка має важливе значення для справи, але якому загрожують вбивством, застосуванням насильства або іншими протиправними діями, застосовується відео- або звукозапис».

Безумовно, реалізація цих та інших пропозицій щодо вдосконалення процедури використання звуко- та відеозапису потребує як певного законодавчого врегулювання, так і запровадження нових науково-технічних засобів спеціального призначення. Поступова «технізація» провадження у кримінальній справі і більш широке застосування електронної форми документів приведе в майбутньому до того, що сама кримінальна справа буде вестися і зберігатися не на паперових, а на електронних носіях. Але це в майбутньому, а зараз треба розробляти і запроваджувати такі науково-технічні засоби фіксації, які б надавали можливість синхронно вести звукозапис і роздруковувати текст, що мало б дійсно високий ефект.

Потребує подальшого вдосконалення і процедура використання цифрової фото- та відеотехніки. На сьогодні слідчі обирають такі варіанти оформлення результатів використання цифрової техніки: а) роздруковують фотозображення на принтері і отримують необхідні підписи понятих; б) звертаються до окремих підприємств (фірм) для виготовлення фотознімків з подальшим оформленням фототаблиці. При цьому магнітні носії (дискети, flash-картки) з результатами слідчих дій або надаються у додатках до протоколів слідчих дій, або зберігаються у слідчого до закінчення судового розгляду кримінальної справи. Із наведеного видно, що використання цифрової відео- та фотозйомки потребує певних коштів, які, на жаль, слідчій додатково не отримує, а тому змушений вкладати власні або знаходити інші шляхи чи взагалі відмовлятися від таких засобів фіксації доказової інформації. Такий стан речей навряд чи можна визнати задовільним, а тому треба знаходити варіанти його поліпшення.

Нагальною слід визнати й потребу в більш широкому запровадженні й засобів комп'ютерної графіки для фіксації доказової інформації. Йдеться насамперед про складання комп'ютерного фотороботу, технологія якого доволі повно розроблена вченими-криміналістами [11]. Але ж знову змушені констатувати про обмеженість таких технічних засобів, програмного забезпечення до них і, головне, спеціалістів, підготовлених для виконання такого роду діяльності.

Отже, фіксація доказової інформації як своєрідна діяльність слідчого потребує свого подальшого як законодавчого, тактичного, так і науково-технічного вдосконалення.

Література

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К.: Ін Юре, 2004.
2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. — М.: Юрид. лит., 1968. — Т. 1.
3. Винберг А. И. Предмет, задачи и система науки советской криминалистики // Криминалистика: Учебник. — М., 1959.
4. Макаров И. В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике // Труды ВШ МВД СССР. — М., 1971. — Вып. 31.
5. Шабалин В. Е. Документальная фиксация доказательств: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. — М., 1975.
6. Лысов Н. Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / МГУ. — М., 1995.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 2. Частные криминалистические теории. — М.: Юрист, 1997.
8. Фунікова О. В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: Монографія / За ред. В. Ю. Шепітька. — Х.: Право, 2008.
9. Нагнойный Я. П. Использование новой техники в следственной практике // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1969. — Вып. 6.
10. Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. — К., 2008.
11. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності: Наук.-практ. посіб. — Х.: Гриф, 2003.

УДК 343.983.2:343.141/143

*В. Г. Гончаренко, Н. О. Прокопенко***ПРАВОВІ ЗАСАДИ І ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ
МІКРООБ'ЄКТІВ У ДОКАЗУВАННІ**

1. Вже стало звичним у теоретичних дослідженнях, рекомендаціях криміналістики і практичному вжитку оперувати поняттям мікрооб'єктів і використовувати їх у безпосередньому доказуванні у кримінальних справах. Звичною стала практика експертних досліджень мікрооб'єктів і нашарувань, результати яких все активніше використовуються у судочинстві.

Використанню дрібних часток і малих кількостей речовин — мікрооб'єктів — криміналістами весь час приділяється увага. Відчутний вплив на розвиток вчення про використання мікрооб'єктів у доказуванні справили роботи Г. Гросса, В. Колмакова, О. Єлісєєва, М. Вандера, Н. Маланьїної, І. Крилова, О. Венделя, А. Свессона, Г. Грановського, М. Селіванова, В. Шиканова, Н. Клименко, В. Бовсунівського, О. Кириченка, П. Мінакова, П. Кірка, П. Іщенко та багатьох інших.

Проте теоретичні засади і правові підстави використання такого роду об'єктів у доказуванні залишаються ще недостатньо розробленими, а практика їхнього застосування у пізнавальному процесі у кримінальних справах у багатьох випадках і за багатьма моментами уявляється сумнівною і такою, що не узгоджується з чинним кримінально-процесуальним законодавством.